

Vidan Hadži-Vidanović
mr Marko Milanović

**NE SMETAJTE, UŽIVAM
U SVOJIM PRAVIMA I SLOBODAMA**

NE SMETAJTE, UŽIVAM
U SVOJIM PRAVIMA I SLOBODAMA

Biblioteka

Ljudska prava

Izdavač

Beogradski centar za ljudska prava

Beogradska 54, Beograd

Tel./fax: (011) 3085 328, 3447 121

e-mail: bgcentar@bgcentar.org.yu

www.bgcentar.org.yu

Za izdavača

Vojin Dimitrijević

Korektor i lektor

Jasna Alibegović

Ilustracije i dizajn korica

Tamara Protić

Tiraž

500 primeraka

ISBN 86-7202-095-2

Priprema i štampa

Dosije, Beograd

Vidan Hadži-Vidanović
mr Marko Milanović

Ne smetajte, uživam
U SVOJIM PRAVIMA
I SLOBODAMA

Beogradski centar za ljudska prava
Beograd, 2006

Objavljivanje ove knjige omogućila je
Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava
u Beogradu

United Nations

Office of the High Commissioner for Human Rights

SADRŽAJ

ŠTA SU LJUDSKA PRAVA?	7
Ljudska prava u pravu	8
Načelo jednakosti	11
Ograničavanje ljudskih prava	12
VIŠE O NEKIM LJUDSKIM PRAVIMA	13
Pravo na život	13
Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja	17
Pravo na pravično postupanje	19
Pravo na privatnost	20
Sloboda misli, savesti i veroispovesti	22
Sloboda izražavanja	25
Sloboda mirnog okupljanja	28
Sloboda udruživanja	30
Pravo na slobodne izbore	33
Pravo na obrazovanje	35
Pravo na rad	36
Pravo na zdravstvenu zaštitu	39
Pravo na stanovanje, hranu, odeću i vodu	40
KAKO SE ŠTITE LJUDSKA PRAVA?	43
Unutrašnja zaštita	43
Međunarodna tela za zaštitu ljudskih prava	44
Evropski sud za ljudska prava	47
RADIONICE	49
Scenario tempirane bombe	49
Školski izbori	50
Školske novine	50

Opšta radionica 1	51
Opšta radionica 2	54
Ukrštenica	54

ŠTA SU LJUDSKA PRAVA?

Ljudska prava mogu se objasniti kao urođena prava svakog ljudskog bića. Ipak, ta definicija, koliko god bila tačna podrazumeva saglasnost i oko drugih, vrlo složenih pojmova. Šta je uopšte pravo? Zašto su ljudska prava urođena? Po čemu je to svaki čovek poseban da uživa ovakvu zaštitu?

Ovim se bavila pravna filozofija i pokušavala da nađe zadovoljavajuće odgovore na mnoga pitanja. Zato ima mnogo teorija o tome kakva je priroda ljudskih prava, odakle ona potiču i na kojim načelima su zasnovana. Najjednostavniji način da se razume šta su ljudska prava je da se pođe od toga da se ona zasnivaju na zajedničkim vrednosnim, pa čak i ideološkim opredeljenjima. Mada mnoge ideje koje su prethodile današnjem shvatanju ljudskih prava potiču još od antičkih vremena, moderna koncepcija ljudskih prava rezultat je strahota kroz koje je čovečanstvo prošlo u Prvom i Drugom svetskom ratu. Pred milionima mučenih i ubijenih, ravnodušnost i безусловna odbrana državne suverenosti više nisu bili mogući. Ljudska prava su, dakle, moralnog porekla, a urođena su baš zato što ih ima svako ljudsko biće *samim tim što je ljudsko biće*. Ona se ne duguju državi, koliko god ona demokratska bila, i postoje bez države i nezavisno od njene volje.

Lako je reći da su ljudska prava moralnog porekla, ali je teško teorijski objasniti kako ona prelaze put od morala do prava. Ni sva moralna prava nisu ljudska prava. Tako, na primer, ako nekoga slažemo načinili smo moralni prekršaj, ali time nisu prekršena ljudska prava te druge osobe. S druge strane, mada su ljudska prava urođena i postoje nezavisno od države, ona svoj pravi smisao ostvaruju upravo u regulisanju odnosa pojedinca i države. Najveći broj ljudskih prava postoji baš prema državi: njima se ona ili ograničava ili se traži njeno aktivno delovanje. Među prva, spada npr. pravo na privatnost – ono nalaže državi da se ne meša u

nešto što su naša lična, privatna posla. Među druga spada npr. pravo na obrazovanje, odnosno obaveza države da svojim građanima obezbedi određeni nivo svima dostupnog školovanja.

Ljudska prava u pravu

Uloga ljudskih prava u modernom, demokratskom društvu nije samo u njihovoj moralnoj snazi, već i u njihovoj *pravnoj* obaveznosti. Ona ne predstavljaju samo spisak lepih želja, već se svakodnevno ostvaruju u postupcima pred sudovima ili drugim državnim organima. Ljudska prava su u pravnom poretku regulisana na dva zasebna plana.

Ljudska prava utvrđena su brojnim pravilima *međunarodnog prava*. Kratko rečeno, međunarodni pravni sistem definiše pravila ponašanja međunarodnih subjekata, pre svega država. Međunarodno pravo postavlja opšti *minimum* prava koja su države dužne da pružaju svojim građanima, a svi ljudi na svetu uživaju ta prava neposredno na osnovu međunarodnog prava. Tako npr. ako neka država donese zakon kojim nalaže da sve osobe određene nacionalnosti moraju da nose žutu traku, sam taj zakon je protivan međunarodnom pravu ljudskih prava.

Međunarodno pravo ljudskih prava čine brojna običajna pravila, često oličena u dokumentima, poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koju je 1948. usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Tu su još i međunarodni ugovori kojima su države slobodno pristupile, poput Pakta o građanskim i političkim pravima, Konvencije o pravima deteta ili Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ovi ugovori sadrže kataloge ljudskih prava u kojima se posebna prava nabrajaju. Ona se obično (grubo) dele na *građanska i politička prava* u koja spadaju pravo na život, pravo na pravično suđenje, pravo na imovinu, sloboda izražavanja ili sloboda misli, savesti i veroispovesti, i *ekonomska, socijalna i kulturna prava*, poput prava na hranu, prava na zdravstvenu negu ili prava na obrazovanje.

Građanska i politička prava potiču iz klasičnih shvatanja liberalne demokratije, koja traži od države da se ne meša u privatnu sferu pojedinca osim ako je to apsolutno neophodno, dok

ekonomska, socijalna i kulturna zahtevaju od države da se aktivno angažuje radi boljeg života svojih građana. Treba primetiti da su sva ljudska prava međusobno povezana i deo jedne celine – pravo na život znači vrlo malo bez osnovnih sredstava za život.

Pored kataloga konkretnih prava koja štite, međunarodni ugovori često predviđaju i posebne mehanizme kojima bi se po-

štovanje ovih prava kontrolisalo u praksi. Tako je npr. Evropskom konvencijom o ljudskim pravima ustanovljen i Evropski sud za ljudska prava, sa sedištem u Strazburu, kome se svaki žitelj Evrope može obratiti za zaštitu svojih prava, pod određenim uslovima.

S druge strane, koliki god značaj međunarodnog prava bio, svrha ljudskih prava je upravo u tome da se ona uživaju *unutar* zajednice u kojoj živimo. Ljudska prava stoga ne postoje samo u međunarodnom pravu, već i u našem unutrašnjem pravu. Na opštem nivou ljudska prava zaštićena su *Ustavom*, najvišim pravnim aktom zemlje, dok je njihovo ostvarivanje često konkretizovano brojnim zakonima i drugim aktima. Tako se međunarodno pravo i unutrašnje pravo međusobno dopunjuju. Na primer, međunarodno pravo garantuje pravo svih odraslih muškaraca i žena da stupe u brak, a to pravo takođe garantuje i naš Ustav, dok Porođični zakon propisuje brojna druga pravila o braku, npr. gde, kad i kako se brak sklapa, koje su bračne smetnje, i koje su posledice i način razvoda. Znači, međunarodno pravo postavlja samo opšti minimum ljudskih prava koje sve države moraju da poštuju ali države svojim pravom mogu pružati i značajno veća jemstva. Tako npr. međunarodno pravo (bar za sada) ne garantuje pravo na brak osobama istog pola, ali ništa ne sprečava domaćeg ustavopisca ili zakonodavca da takvo pravo ustanovi.

Međutim, međunarodni dokumenti o ljudskim pravima predstavljaju žive instrumente koji zavise od našeg današnjeg sistema vrednosti. Tako je npr. u vreme usvajanja većine međunarodnih ugovora o ljudskim pravima pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka bilo dozvoljeno pravno razlikovati bračnu i vanbračnu decu, dok je danas takva diskriminacija apsolutno neprihvatljiva.

Svrha ove knjige nije da čitaoc pretvori u osobe koje se ljudskim pravima bave s aspekta pravničke struke. Ljudska prava nisu nešto stvoreno samo za pravnike – naprotiv, zaštita ljudskih prava ne zavisi isključivo od pravničke profesije. Najbolja zaštita ljudskih prava su sami građani koji svoja prava poznaju, štite ih demokratskim sredstvima i neguju solidarnost sa žrtvama kršenja ljudskih prava.

Načelo jednakosti

Tvrđnja da svako ljudsko biće ima urođena ljudska prava potpuno je besmislena ako se ne zasniva na principu da su svi ljudi jednaki. Mada su se, kroz dugu istoriju ljudskog roda, mnogi zalagali za načelo jednakosti ono je isto toliko dugo gaženo i kršeno, jer su neki ljudi uvek bili „jednakiji“ od drugih. I danas u svakodnevnom životu, od škole pa do posla, često prihvatamo surovu realnost da jači ugrožava slabijeg. Mada je svaki moderan pravni sistem zasnovan na načelu jednakosti dešava se, recimo, da pred sudom pojedinci nisu jednaki jednostavno radi toga što npr. jedan bogataš može da angažuje najbolje advokate dok neki beskućnik bez igde ikoga to sebi ne može da obezbedi.

Ipak, to što mi znamo da su ravnopravnost na papiru i u praksi dve različite stvari ne znači da se protiv nejednakosti ne treba boriti. Samo načelo jednakosti obično se konkretizuje kao zabrana diskriminacije, koja nalaže da se svaka osoba u istom ili sličnom položaju mora tretirati isto, osim ako za različiti tretman ne postoji neko objektivno i razumno opravdanje.

Tako je npr. zabranjen svaki oblik rasne diskriminacije jer rasa, kao urođena osobina, ne sme biti osnov za bilo kakvo legitimno razlikovanje. S druge strane, država može tražiti samo od muškaraca, a ne i od žena, da idu u vojsku, s obzirom da između polova zaista postoje razlike u pogledu fizičke snage. Isto tako, država može – i treba – više da oporezuje bogate ljude nego one koji jedva preživljavaju.

Jedan poseban oblik dozvoljenog razlikovanja su tzv. mere afirmativne akcije ili pozitivne diskriminacije. Ove mere mogu se koristiti samo radi ispravljanja neke dugotrajne nejednakosti, i to samo privremeno, dok takva nejednakost postoji. Tako je legiti-

mno, na primer, propisati da trećina svih poslanika u Narodnoj skupštini moraju biti žene, ili praviti posebne kvote za upis na univerzitet osoba koje potiču iz grupe, poput Roma koje su, kako u prošlosti tako i danas, žrtve svakodnevnne diskriminacije.

Ograničavanje ljudskih prava

S koro da se nijedno ljudsko pravo ne može uživati u potpunosti, već je deo čitavog spleta drugih prava i, nekad suprotstavljenih, interesa. Pojedina prava već sama po sebi podležu određenim ugrađenim ograničenjima – tako npr. biračko pravo u Srbiji imaju samo građani Srbije, a ne svi ljudi koji u njoj žive. Druga prava mogu se ograničiti ako država za to pruži dovoljno legitimno i razumno opravdanje. Tako se npr. pravo na privatnost stana ograničava time što policija, radi otkrivanja krivičnog dela, a uz nalog suda, može izvršiti pretres. Sloboda izražavanja, jedno od osnovnih prava u svakom demokratskom društvu koje omogućava dijalog i razmenu mišljenja, može se ograničiti time što se zabranjuje kleveta, to jest javno iznošenje neistina, ili time što se zabranjuje raspirivanje verske ili nacionalne mržnje. Postizanje ravnoteže između različitih suprotstavljenih prava i interesa vrlo je delikatno i ne može se svesti na jednostavne formule.

S druge strane, neka prava se u određenim vanrednim okolnostima mogu potpuno opozvati ili suspendovati, sve dok ta opasnost traje. Tako se sloboda kretanja može ograničiti radi sprečavanja širenja neke opasne epidemije. Ipak, ljudska prava nastavljaju da postoje i tokom najvećih opasnosti (npr. u ratu), a određena prava, poput zabrane ropstva ili zabrane mučenja, neprikosnoveni su i nikada se ne mogu ograničiti. Pored ljudskih prava, rat i oružane sukobe reguliše i jedna posebna grana međunarodnog prava, međunarodno humanitarno pravo, koja npr. propisuje koja vrsta oružja je dozvoljena, kakvi se ciljevi mogu gađati, ili kako se mora postupati s ratnim zarobljenicima – pravo, dakle, štiti i u ratu.

VIŠE O NEKIM LJUDSKIM PRAVIMA

Pravo na život

Jedna od osnovnih uloga ljudskih prava je da što jasnije definiše odnos pojedinca i države. Koliko god institucije države bile neophodne za normalan život, pošto pružaju elementarnu bezbednost pojedincu, obezbeđuju struju, vodu ili zdravstvenu zaštitu, toliko one u sebi poseduju ubilački potencijal. Bilo u ratu ili u miru, institucije nekih država odnele su više ljudskih života nego bilo koja bolest ili prirodna nepogoda – treba samo pomisliti na nacističke logore i staljinističke gulage, na kambodžanska polja smrti ili na genocid u Ruandi. Stoga ljudska prava postavljaju osnovnu granicu državnoj moći: svako ljudsko biće ima *urođeno* pravo na život, koje mora biti zaštićeno zakonom, i koga niko ne može biti samovoljno lišen.

Pravo na život temelj je svih ostalih prava i nijedno drugo pravo bez njega se ne može uživati. Ipak, bez ostalih ljudskih prava, posebno ekonomskih, socijalnih i kulturnih, pravo na život obezbeđuje samo golo preživljavanje. Mada pravo na život nazivamo osnovnim zato što se ne može ograničiti tokom vanrednog stanja ili druge nužde, ono ipak nije apsolutno i podleže određenim ograničenjima. Tako, na primer, tokom oružanih sukoba međunarodno pravo dozvoljava ubijanje boraca, pa čak i civila ako oni nisu direktna meta napada i ako je taj napad srazmeran. S druge strane, oduzimanje života je ponekad dozvoljeno i u mirnodopskim uslovima, sve dok nije samovoljno i dok je apsolutno nužno. Tako, na primer, policija može da upotrebi smrtonosnu silu radi odbrane drugih lica od nezakonitog nasilja, da bi izvršila zakonito hapšenje ili da bi sprečila bekstvo lica zakonito lišenog slobode.

Osnovna obaveza države je dakle pasivna: ona se mora uzdržavati od kršenja prava na život ljudi pod njenom kontrolom. Ali, tu obaveze države ne prestaju: kada do kršenja prava na život dođe, čak i kada je u pitanju nasilje jednog pojedinca nad drugim, državni organi moraju da sprovedu delotvornu istragu koja vodi utvrđivanju, gonjenju i kažnjavanju odgovornih lica. Istraga koju država treba da sprovede u slučaju eventualnog kršenja prava na život mora biti nezavisna, detaljna, hitna i javna.

Delotvorna istraga je od posebnog značaja kada postoje sumnje u umešanost same države u smrt nekog lica, na primer tokom policijskih akcija u kojima je došlo do prekomerne upotrebe sile, ili u drugim situacijama u kojima su ljudi pod neposrednom državnom kontrolom (na primer u zatvorima ili tokom služenja vojnog roka).

Naročito su zabrinjavajući slučajevi lišavanja života bez ikakvog sudskog postupka. To su recimo, prinudni nestanci koji su bili posebno rasprostranjeni u Latinskoj Americi, gde su političke protivnike vlasti otimali eskadroni smrti, koje su činili policajci u civilu ili dobrovoljci, što je vladi omogućavalo da se pretvara da tobože ništa ne zna o sudbini otetih i da odbija da odgovara na pitanja članova porodica, međunarodnih organizacija i stranih vlada.

Samovoljno lišavanje života zabranjeno je, ali dozvoljenost smrtno kazne za najteža krivična dela, a posle pravičnog i potpunog sudskog postupka, i dalje je predmet velikih sporova. Zagovornici smrtno kazne tvrde da se njome sprečava kriminal i da je najpravičnija kazna za zločine poput ubistva. Njeni protivnici, naprotiv, smatraju da preventivni efekat nije ništa veći nego kod dugogodišnje kazne zatvora kao i da se lica koja su greškom osuđena ne mogu vratiti u život. No, opravdanost smrtno kazne suštinski je moralno pitanje: da li mi, u svojoj (opravdanoj) kolektivnoj odmazdi za učinjen zločin, imamo pravo da uzmemo život drugog ljudskog bića?

I pored različitih stavova, činjenica je da smrtna kazna u praksi odumire. Mada većina međunarodnih ugovora o ljudskim pravima u načelu ne zabranjuje smrtnu kaznu, posebnim protokolima uz te ugovore smrtna kazna je eliminisana u celoj Evropi,

gde je Belorusija jedina država koja je i dalje praktikuje (i koja je, između ostalog, zbog toga i izolovana), dok je manji broj zemalja to učinilo i na univerzalnom planu. Recimo, do 1977. godine smrtnu kaznu je ukinulo samo 17 zemalja na svetu, a danas je to učinilo preko 120 država, uključujući Australiju, Kanadu, Rusiju i skoro sve latinoameričke zemlje. Smrtnu kaznu danas zadržavaju uglavnom autoritarne zemlje, dok su jedine razvijene demokratije koje je još uvek predviđaju SAD, Japan, Tajvan i Južna Koreja.

Kao što smo već rekli međunarodno pravo još uvek u potpunosti ne zabranjuje smrtnu kaznu, ali propisuje stroga ograničenja za one države koje je još koriste: smrtna kazna se može uvesti samo za najteža krivična dela, može se izreći samo u pravičnom sudskom postupku u kome je optuženom data svaka mogućnost da se brani, i može se izvesti samo na (koliko god je to moguće) human način. Takođe, smrtna kazna najstrože je zabranjena za maloletne učinioce krivičnih dela, koliko god ozbiljna ona bila. Naravno, neke države krše i ove minimalne standarde. Tako je, na primer, Kina (u kojoj se godišnje izvršava 90% od svih smrtnih kazni na svetu), sve do nedavno vršila javna pogubljenja streljanjem, posle kojih bi račun za upotrebljeni metak bio poslat porodici osuđenog. S druge strane, u Iranu i drugim zemljama u kojima se primenjuje šerijatsko pravo, smrtna kazna se izriče i za dela poput preljube, dok se pogubljenje izvršava čak i kamenovanjem. Štaviše, član 104 Krivičnog zakonika Irana propisuje da se takva kazna mora izvršiti „kamenjem koje nije preveliko tako da pogođeno lice pogine posle samo jednog ili dva pogotka, a opet nije ni toliko malo da se uopšte ne može smatrati kamenjem.“ Ovakva odredba pokazuje kako prava svrha ove kazne nije samo da izazove smrt, već da to učini na najbolniji i najponižavajući mogući način.

Iako je smrtna kazna izvršavana kroz čitavu ljudsku istoriju, njena kontroverznost u moderno vreme posledica je promene naših stavova i vrednosti, i posmatranja svakog ljudskog života kao vrednosti same po sebi koju smo dužni da poštujemo. Jedna od posledica promene vrednosti je i sve veća prihvaćenost eutanazije (ubistva iz milosrđa), odnosno lišavanja života ljudskog bića na njegov sopstveni zahtev. Pri tom se uglavnom misli na one koji, kao npr. neizlečivi bolesnici, žele da okončaju svoj život, koji je

za njih postao nepodnošljiv i protivan osnovnom dostojanstvu, ali nisu u stanju da to učine sami i traže od drugoga (najčešće lekara) da im u tome pomogne. Dakle, nije u pitanju pravo čoveka na samoubistvo, već je reč o odgovornosti drugog lica koje je doprinelo smrti na zahtev pokojnika. Zbog mogućnosti zloupotrebe, međunarodno pravo je veoma oprezno i ostavlja državama slobodu da same rešavaju ovaj problem.

Neke države (npr. Holandija) skoro su potpuno ozakonile eutanaziju, dok su druge (npr. Srbija) propisale blaže kazne za ubistvo iz milosrđa. Pojedini zakonodavci i sudovi pokazali su izvesno razumevanje samo u slučajevima nesvesnog života, kada se biološki život veštački održava pomoću aparata. Uglavnom se smatra da se aparati mogu isključiti uz pristanak rodbine i mišljenje lekara da bolesnik nikada neće moći da izađe iz stanja kome.

S druge strane, postoje dileme i oko toga da li je i kada moguće prekinuti začeti život. Naime, iako je lako reći da „svako ima pravo na život“, teško je složiti se oko toga kada život počinje. Mnogi ljudi, posebno iz verskih razloga, smatraju da ljudski život počinje već začecem, drugi smatraju da fetus stiče pravo na život tek u poslednjim mesecima trudnoće, a treći opet da tek čin rađanja pretvara plod u ljudsko biće. Ovo pitanje od najvećeg je značaja za problem dozvoljenosti abortusa (pobačaja), u kome je autonomija žene, njena sloboda da raspolaže svojim telom, suprotstavljena (potencijalnom) pravu fetusa na život i širem društvenom interesu za dobrobit ljudskog potomstva.

Jasno je da odgovor i na ovo pitanje nije biološke, već etičke i moralne prirode. Genetski, fetus je potpuno isti kao odraslo ljudsko biće, ali je suštinski problem upravo u tome zbog čega mi uopšte cenimo ljudski život: da li je to zbog urođenog ljudskog dostojanstva, zbog ljudske sposobnosti da racionalno razmišlja, eventualno zbog vere da je čovek stvoren prema Božjem liku, ili zbog nečeg sasvim trećeg. Filozofi, teolozi, lekari i pravnici na ovakva pitanja daju različite odgovore, te je tako i međunarodno pravo zauzelo jedan relativno neutralan stav. Svaka država ima slobodu da zakonima definiše kada ljudski život počinje i koja se ograničenja mogu uvesti za abortus. Iako su neke evropske države, poput Irske i Poljske, ograničile pravo žena na pobačaj, abortus

ipak mora biti dozvoljen u situacijama u kojima bi dalja trudnoća ugrozila život ili fizičko i mentalno zdravlje žene.

Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja

Mučenje (tortura), nečovečno postupanje i drugi oblici zlostavljanja pratili su ljudsku vrstu otkako ona zna za sebe. Sve do XIX veka u Evropi se smatralo potpuno normalnim mučiti zatvorenike ili optužene. To je bio sasvim zakonit deo istražnog postupka da bi se došlo do priznanja okrivljenog. Pored toga, nanošenje bola i ponižavanje bili su sami po sebi krivične sankcije, poput npr. raznih vrsta telesnih kazni. Današnji diktatorski i totalitarni režimi pribegavaju vrlo razrađenim metodama mučenja da bi ostvarili potpunu kontrolu nad svojim stanovništvom. Policijska tortura, na žalost, nije ništa novo ni u demokratiskim društvima, koliko god bila protivzakonita.

Međunarodni ugovori o ljudskim pravima zabranjuju zlostavljanje i njegove različite oblike: mučenje, svirepo/nečovečno i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Mučenje je najjači oblik

zlostavljanja, potom po intenzitetu sledi nečovečno postupanje, dok je ponižavajuće postupanje najblaži oblik zlostavljanja, kod koga je naglašena psihička patnja pojedinca. Kao i u pogledu prava na život, država ne samo da ima obavezu da se uzdrži od zlostavljanja pojedinaca, već ima i obavezu da sprovede efikasnu istragu svakog slučaja zlostavljanja koja vodi gonjenju i kažnjavanju počinitelaca i da prevencijom spreči zlostavljanje, npr. programima obuke pripadnika policije ili vojske. Od posebnog značaja je i pravilo da se iznuđena priznanja nikada ne mogu koristiti u sudskom postupku.

Zabranom zlostavljanja apsolutno se štiti fizički i mentalni integritet pojedinca, čak više i od života. Dok je, kao što je već rečeno, lišavanje života dozvoljeno ako nije samovoljno, mučenje ili telesna kazna ni u kom slučaju se ne mogu primeniti. Apsolutna priroda ove zabrane ponekad se napada tzv. scenarijom tempirane bombe (*ticking bomb scenario*): šta ako uhvatimo teroristu koji zna gde je smeštena bomba koja će ubiti hiljade ljudi, a koji će reći gde se ona nalazi jedino ako ga mučimo. Da li onda zaštita života mnogih ljudi prevaže nad dobrobiti jednog? Naravno, ova hipoteza zasnovana je na prilično neverovatnim okolnostima koje se pre dešavaju u holivudskim serijama i filmovima nego u stvarnosti – ona pretpostavlja da mi *znamo* da je neko terorista, da mi *znamo* da on zna gde se bomba nalazi, i da mi *znamo* da će samo mučenje postići željeni rezultat. Ipak, poznato je da u tekućem „ratu protiv terorizma“ neke države, i autoritarne poput Pakistana i Sirije, ali i demokratske poput Sjedinjenih Američkih Država ili Izraela, koriste mučenje.

Tako se npr. jedna od tehnika za koju je obelodanjeno da je koristi CIA, tzv. potapanje (*waterboarding*) sastoji u vezivanju zatvorenika za dasku nagnutu na dole i prekrivanju njegovog lica celofanom, preko koga se potom poliva voda, što u žrtvi izaziva trenutni refleks i osećanje davljenja, praćen neodoljivim strahom od smrti.

U pitanju je stara dilema – da li cilj opravdava sredstvo, odnosno da li se moralnost nekog čina treba ceniti prema njemu samom, ili prema njegovim posledicama. Međunarodno pravo je stalo na prvo stanovište: mučenje je zabranjeno u svim situacijama, nezavisno od cilja kome se teži.

Kao što je već rečeno, zabranjeni su ne samo ovako okrutni oblici zlostavljanja, poput mučenja, već i oblici zlostavljanja slabijeg intenziteta. Tako su države dužne da, na primer, svim zatvorenicima obezbede normalne, higijenske uslove izdržavanja kazne. Takođe, Evropski sud za ljudska prava je u jednom vrlo poznatom slučaju utvrdio da fizičko kažnjavanje učenika u školama, na primer udarcima šibe, predstavlja ponižavajuće postupanje.

Pravo na pravično postupanje

Ovaj skup prava neposredno je povezan s pravnim mehanizmima i postupcima u kojima se ljudska prava ostvaruju. Osnovno među ovim pravima je pravo na pravično suđenje. Ono nalaže, na primer, da sud mora biti zakonom osnovan, nepristrasan i nezavisan. Sve propisane garantije u vezi s procedurom pred sudovima ne služe samo tome da sudski postupak stvarno bude pravičan, već i da javnost taj postupak doživi kao pravičan. Kako kaže jedna poznata maksima, pravda mora da se vrši i mora se videti da postoji. Na nezavisnost suda vrlo mnogo utiču odredbe o izboru i razrešenju sudija, dužini sudijskog mandata, njihovim platama i slično. Ako političari imaju veliki uticaj na sud od proklamovane nezavisnosti sudstva nema velike koristi.

Sudovi moraju voditi sve postupke javno, jer je javnost najbolja kontrola njihovog rada. Odstupanje od ovog pravila dozvoljeno je samo izuzetno ako za to postoje vrlo jaki, opravdani razlozi. Tako se npr. javnost može (ili mora) isključiti sa suđenja maloletnicima, ili radi zaštite nacionalne bezbednosti ili druge državne tajne. Sudovi takođe moraju postupati u razumnom roku – kakva je to pravda ako se do nje dođe posle 10 ili 15 godina suđenja?

Posebna jemstva postoje u ili u vezi s krivičnim postupkom, s obzirom da posledice za one koji su nepravedno krivično osuđeni mogu biti vrlo teške. Tako privremeno lišavanje slobode bilo kog lica mora biti pod sudskom kontrolom. Takođe, niko ne može biti krivično gonjen ili kažnjen za krivično delo koje nije bilo zabranjeno u trenutku njegovog izvršenja. Za svakog okrivljenog važi i pretpostavka nevinosti, po kojoj se svako ko je optužen za krivično delo mora smatrati nevinim, sve dok se njegova krivica ne

dokaže pred sudom. Okrivljeni moraju imati pravo na branioca, a ako nisu u stanju da plate advokata, on mora biti angažovan o trošku države. Okrivljenom se mora dati mogućnost da predstavi svoju odbranu i da ispita svedoke. Takođe mu se mora obezbediti pravo na žalbu, odnosno pravo da njegovu eventualnu osudu ili kaznu ispita viši sud, a ako se utvrdi da je neosnovano osuđen i kažnjen, država mu mora isplatiti naknadu štete. Konačno, zabranjeno je ponovno suđenje istom licu u istoj stvari. Kada je neko oslobođen optužbi u krivičnom postupku ne može mu se ponovo suditi za isto krivično delo, osim ukoliko se dokaže da je podmitio sudiju ili svedoka.

Pravo na privatnost

Zaštita privatne sfere pojedinca jedno je od osnovnih obeležja liberalne demokratije. Različita prava privatnosti štite suverenu sferu pojedinca, i omogućavaju mu da živi svoj život bez proizvoljnih mešanja države i drugih ljudi. Prava privatnosti obuhvataju širok krug prava. Njih čine pravo na poštovanje

privatnog i porodičnog života, pravo na poštovanje nepovredivosti doma, pravo na poštovanje nepovredivosti prepiske, kao i pravo na poštovanje časti i ugleda.

Mada najveću opasnost po privatnost pojedinca predstavlja upravo država, opasnost preti i od društva uopšte, od drugih pojedinaca ili privatnih kompanija. Stoga država ima dvostruku obavezu – *pasivnu*, da se uzdrži od proizvoljnih i neopravdanih mešanja u privatni život svakog pojedinca, i *aktivnu*, da privatnu sferu jednog pojedinca štiti od upliva i napada drugih. Tako npr. država mora da štiti privatnost stana pojedinca, tako što će zabranjivati neovlašćeno i neopravdano ulaženje

policije u nečiji dom, ali i tako što će svojim krivičnim zakonodavstvom kažnjavati lica koja narušavaju nečiju privatnost.

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života štiti i najintimnije odnose, od odnosa roditelja prema deci do nečijeg seksualnog opredeljenja. Svako mešanje države u ove odnose mora biti zakonito i opravdano. Što god veće bilo mešanje države u porodični život, toliko veće mora biti opravdanje za takvo postupanje. Država ne može, recimo, da oduzme nekome roditeljska prava i dâ dete na staranje nekome drugome, osim u najozbiljnijim slučajevima roditeljskog nemara ili zlostavljanja.

Sloboda misli, savesti i veroispovesti

Ideja modernog društva koje počiva na demokratskim vrednostima bila bi potpuno nezamisliva ukoliko bi vlast imala prava da nadzire, zabranjuje ili kažnjava pojedinca zbog njegovog/njenog mišljenja ili uverenja. Svako ima pravo da misli šta hoće i da veruje u šta god želi. Slobodu misli, savesti i veroispovesti zato i nazivamo apsolutnom slobodom jer ni u kom slučaju i ni na koji način ne može biti ograničena. Jedino se može ograničiti ispoljavanje mišljenja i uverenja, ali tada već prelazimo na teren slobode izražavanja. Ipak, sama sloboda mišljenja bez slobode izražavanja bila bi besmislena. Mnogi ljudi u istoriji su širenje svojih ideja stavili čak i ispred sopstvenog života.

Jedan od najvećih filozofa svih vremena i čovek koji je postavio temelje evropske filozofije, Sokrat, bio je osuđen na smrt ispijanjem otrova zbog kvarenja atinske omladine, izmišljanja novih jeresi i neverovanja u božanstva. Kao pravi razlog Sokratovog pogubljenja njegovi učenici Platon i Ksenofon navode zavist uglednih Atinjana toga doba zbog Sokratove mudrosti koju je često koristio kako bi ih izložio podsmehu. Ni dok mu se sudilo Sokrat nije odustajao od svojih ideja. Na kraju, iako je mogao da pobjegne iz tamnice i spase život, Sokrat je odlučio da ispije otrov znajući da će tako njegove ideje nadživeti njegove egzekutore.

Iako aparata za čitanje misli ima samo u naučnofantastičnim filmovima, to ne znači da se mišljenje pojedinca kao njegovo unutrašnje stanje ne može saznati na silu ili prevaru. Postoji mnogo istorijskih primera koji pokazuju da se znatiželjni diktatori lako dosete najrazli-

čitijih metoda kako bi saznali šta njihovi podanici misle o njima i njihovoj vlasti, ili razotkrili njihova uverenja. Mučenje i svirepo postupanje oduvek je bilo usko povezano sa željom tirana da saznaju skrivene misli svojih podanika. U Hitlerovoj Nemačkoj je Gestapo zatvarao ljude za koje se samo sumnjalo da se protive Hitleru i nacizmu.

Još su češći slučajevi nasilnih pokušaja da se uverenja pojedinca promene. Upravo je to bio glavni zadatak Inkvizicije tokom šest vekova njenog postojanja. Sve što se nije slagalo s prihvaćenim učenjima crkve proglašavano je za jeres, a jeretik je imao samo

dva izlaza: da se odrekne svojih uverenja i, obično pod mukama, prihvati zvanična učenja ili da izgori na lomači.

Na kraju, posredan uticaj na formiranje čovekovog mišljenja putem agresivne propagande i onemogućavanja da se sazna nešto drugačije od onoga što vlast podržava takođe se može smatrati zadiranjem u slobodu misli, savesti i veroispovesti. Tako su sve svetske diktature imale veoma razvijenu propagandnu mašineriju. U nacističkoj Nemačkoj, pod upravom Gebelsa, jedino je bilo moguće čuti nacističke vesti, a čak su i udžbenici u školama agresivno nametali deci nacističke ideje. Slušanje stranog radio programa bilo je krivično delo, a kažnjavalo se smrću.

Jeres je starogrčka reč koja je vekovima označavala „loša“ i „nepoželjna“ mišljenje. Ali na starogrčkom ova reč nema loše značenje. Ona zapravo znači izbor.

Kao što smo ranije rekli ljudska prava i slobode su nedeljivi i međuzavisni. Na primer, sloboda veroispovesti besmislena je bez slobode udruživanja. Naime, svuda oko nas nalaze se različite verske grupe koje nazivamo crkvama ili verskim zajednicama. Zajedništvo je veoma bitno za vernike, iako samo verovanje predstavlja unutrašnje, intimno osećanje svakog čoveka. Zbog toga je veoma

važno omogućiti vernicima bilo koje veroispovesti da se slobodno okupljaju i udružuju. Ova sloboda nije apsolutna i može se ograničiti. Međutim, ne može se zabraniti neka crkva samo zato što zastupa drugačije ideje od naših, pa makar nas te ideje ponekad i vređale. Ali ako ta crkva na primer želi da otpočne rat, poziva na ubistvo pripadnika druge veroispovesti ili nacionalnosti, ili ako poziva svoje vernike da počine samoubistvo, tada ne samo da se može zabraniti, već je tako nešto i nužno kako bi se zaštitila prava drugih. Dakle, zabrana delovanja neke verske organizacije može služiti samo zaštiti prava drugih, ne i zaštiti njihovih osećanja.

Nije dovoljno dozvoliti samo udruživanje i okupljanje vernika. Oni to redovno čine da bi, u zajednici s drugima, izvršili neke obrede, slušali bogoslužjenje, proslavili svoje praznike. Ovo nazivamo slobodom ispoljavanja verskih uverenja, i baš kao što je to slučaj s verskim udruživanjem, i ova se sloboda može ograničiti. Tako se recimo ne može izvršavati obred kojim bi bilo ugroženo zdravlje ili život čoveka. U mnogim religijama na afričkom kontinentu izvodi se obred „ženskog obrezivanja“ gde devojčice trpe stravične bolove i ostaju trajno nesposobne za normalan seksualni život. Nisu retki ni primeri u kojima su ludaci i fanatici, pod maskom vere, svoje sledbenike nagovarali na najstrašnije zločine i samoubistva. Protiv ovakvih i sličnih obreda vodi se ogorčena borba širom sveta.

Verska nastava je, takođe, sastavni deo slobode veroispovesti. Svaki roditelj ima pravo da se opredeli hoće li svoje dete vaspitati u skladu sa svojim verskim uverenjima. S druge strane, niko vas ne može naterati da učite veronauku ako vi to ne želite. Zbog toga obično i postoji pravo izbora da se umesto veronauke sluša neki drugi predmet, na primer građansko vaspitanje.

Do sada nismo govorili o slobodi savesti, koja znači da vas niko ne može naterati da uradite nešto što se protivi vašim uverenjima, niti vas zbog tog odbijanja bilo ko sme kinjiti. Tako, iz verskih ili drugih razloga, može biti protivno vašem uverenju da nosite pušku ili da vas neko stavi u situaciju da u nekom budućem sukobu tu pušku zaista i upotrebite i ubijete nekoga. Zbog toga je i kod nas uveden prigovor savesti i omogućeno mladićima da

odbiju da služe vojsku i da, umesto toga, svoju obavezu izvrše kao civili u nekoj bolnici ili drugoj ustanovi.

Kada govorimo o slobodi veroispovesti naročito je važno da se vidi kakav je odnos između crkve i države. U modernim demokratijama crkva je odvojena od države. Ovo znači pre svega da država nema prava da se meša u unutrašnje stvari bilo koje verske zajednice. Ona, na primer, ne sme da utiče na izbor poglavara, primenu unutrašnjih pravila verske zajednice niti sme da favorizuje jednu versku zajednicu na račun druge. Naravno, ni ova nezavisnost nije apsolutna. Na primer, crkva ne može da primenjujući svoja unutrašnja pravila na svoje članove krši njihova osnovna ljudska prava ili da čini stvari koje može da učini samo država (recimo da osudi monaha na kaznu zatvora). Država je dužna da štiti svačija ljudska prava, a to znači i prava vernika bilo koje veroispovesti. S druge strane, verske zajednice ne smeju da odlučuju o državnim pitanjima. Ovo ne znači da one nemaju prava da izraze svoj stav o nekom pitanju, već da za državne vlasti njihov stav nije obavezujući.

Sloboda izražavanja

Misao oživljava njenim izgovaranjem. S druge strane, šta ćemo o nečemu misliti zavisi od toga koje ćemo informacije o tome prethodno dobiti. Zamislite na trenutak da nemate pristup televiziji, bioskopu ni internetu. Zamislite da ne znate da čitate, pa vam knjige, novine i magazini ne znače puno. Recimo da fotoaparati nikada nije izmišljen.

Dakle, sloboda izražavanja ne znači samo da imamo pravo da iskazemo svoje mišljenje, već i pravo da dobijamo informacije. Ako se radi o informacijama od javnog značaja, one moraju biti istinite, potpune i blagovremeno date. Javne vlasti koje poseduju neku informaciju od

Informacije od javnog značaja su svi oni podaci i sve one vesti za kojima postoji opravdani interes svih građana jednog društva da ih saznaju. Svaka informacija može biti od javnog značaja. Kao primer mogu se navesti one informacije koje govore o mogućoj epidemiji neke bolesti, broju dece koja su onemogućena da idu u školu ili količini novca koju političari troše iz državnog budžeta.

javnog značaja, dužne su da ih na zahtev bilo kog građanina učine dostupnim. One ovo mogu odbiti samo ukoliko bi se time naškodilo nekom većem društvenom interesu od interesa javnosti da zna (npr. ukoliko bi se širenjem neke informacije ugrozila javna bezbednost, sprečilo otkrivanje nekog krivičnog dela ili bila povređena neka važnija prava drugih).

Informacije se mogu prenositi na bilo koji način – razgovorom među prijateljima, na času u školi, preko televizije, interneta, novina i drugih sredstava javnog informisanja. Posebno je važno obezbediti slobodan rad medija koji su u modernom društvu najznačajniji izvor i prenosnik informacija. Diktatori širom sveta oduvek su pokušavali da zarobe medije kako bi zarobili i umove svojih podanika. Ovo se najčešće radilo primenom *cenzure*, odnosno zabranom širenja pojedinih informacija. Mnoge države imale su cenzore koji su pregledali sadržaje knjiga, novina i filmova i donosili odluku o tome sme li se ta sadržina objaviti ili ne. Ovo je prethodna cenzura. Njenom primenom u potpunosti je onemogućavano da neka informacija dospe do javnosti.

Danas je cenzura uglavnom zabranjena. Dozvoljeno je samo naknadno zabraniti širenje već objavljene informacije i eventualno onoga ko je takvu informaciju pustio u javnost kazniti.

Sloboda izražavanja, dakle, nije apsolutna i pod određenim uslovima se sme ograničiti. Na primer, ne smemo lagati ili vređati druge, niti smemo širiti informacije kojima bi se ugrozila prava drugih ljudi, naročito njihovo pravo na privatnost. Ako se to učini bez njihovog pristanka to može biti čak i krivično delo. Pri tome, nismo svi podjednako zaštićeni ovom zabranom. Neki ljudi su se opredelili da budu javne ličnosti, poznati i popularni. Time su se odrekli jednog dela svoje privatnosti. Najslabiju zaštitu uživaju političari i izabrani funkcioneri koji imaju veliku društvenu moć i uticaj na živote građana, pa je zbog toga i njihov život pod stalnom

Cenzura je u nekim državama bila veoma rigorozna. Tako su, recimo, pogranični policajci istočnoevropskih zemalja za vreme postojanja Istočnog bloka oduzimali na granici od putnika sve „nepoželjne“ filmove, knjige i novine.

Tako je u nacističkoj Nemačkoj urednik jednih novina stalno pozivao na uništenje Jevreja. U Ruandi je za tri meseca ubijeno milion ljudi koji su se po etničkoj pripadnosti razlikovali od većinskog stanovništva, a lokalni radio ne samo da je pozivao na uništenje tih ljudi, već je davao informacije njihovim ubicama gde ih mogu pronaći.

lupom javnosti. Javnost ima prava da zna gotovo sve što je vezano za aktivnosti njihovih vlastodržaca, pa čak i da zađu u njihovu privatnost.

Posebno je zabranjeno širiti takve ideje kojima

se izaziva nasilje, poziva u rat ili podstiče rasna, verska, etnička ili nacionalna mržnja. Ovakvo izražavanje dobilo je i posebno ime – govor mržnje. Govor mržnje može izazvati strahovite posledice. U istoriji je bilo primera gde su pojedini ljudi pozivali na ubistvo čitavih grupa ljudi do njihovog istrebljenja. Ovo nije samo zabranjeno, već je i strogo kažnjivo.

Sloboda mirnog okupljanja

Svi imamo potrebu da se susretnemo sa svojim prijateljima, okupimo se u nekom kafiću, klubu, napravimo žurku, ode-mo na koncert ili u bioskop. Sve ovo mogli bismo nazva-ti okupljanjem. Niko ne spori (osim možda ponekad roditelja ili komšije ispod nas) da svaki čovek ima prava da se viđa sa svojim prijateljima. Ali ovakvi skupovi, posmatrani iz ugla ljudskih prava, nemaju nikakve veze sa slobodom okupljanja kao osnovnom ljud-skom slobodom, već bi se jedino moglo dovesti u vezu s pravom na privatnost u određenim slučajevima.

Kada govorimo o slobodi mirnog okupljanja, mi zapravo po-lazimo od zaštite jedne vrednosti koja je neophodna za funkcionisanje demokratskog društva. Za demokratiju nije bitno okupljanje radi zabave, već okupljanje radi izražavanja određenih ideja, sta-vova. Pri tome, ti stavovi ne moraju biti strogo politički, već se mogu ticati različitih društvenih problema, pa čak i privatnih po-treba određene grupe. Okupljanje se može odigrati bilo gde – na javnim mestima, gradskim trgovima, školama ili fakultetima, u dvorištu privatne kuće ili nekom drugom mestu. Ono što odluču-juće razdvaja javno okupljanje od privatnog jeste to da li se grupa ljudi skupila na jednom mestu kako bi svoje stavove predočila ja-vnosti. Zbog čega oni to čine nije bitno. Ljudi se mogu okupiti da bi skrenuli pažnju drugima na neki problem, mogu se okupiti i da bi izvršili pritisak na vlast ili protestovali protiv nje.

Da bi okupljanje bilo zaštićeno kao osnovna ljudska sloboda, ono mora biti mirno. Skup naoružanih ljudi nikako se ne bi mo-gao podvesti pod pojam mirnog okupljanja. Onog trenutka kada neka grupa ljudi počne da vrši nasilje ili ugrožava bezbednost lju-di i imovine, ona prestaje da uživa garanciju slobode okupljanja i

svaka vlast ima prava da primeni čak i silu kako bi tu grupu ljudi rasturila. Ipak, to ne znači da se javni skup može prekinuti ukoliko je samo nekoliko učesnika počelo nasilnički da se ponaša. U takvim slučajevima dovoljno je ukloniti tih nekoliko ljudi i mirno nastaviti skup.

Šta može biti tema skupa, o čemu se i na koji način na njemu može pričati tiče se, pre svega, slobode izražavanja. Već smo videli da ljudi imaju prava da izraze svoje ideje i stavove i da se samo u određenim slučajevima ovo pravo može ograničiti. Isto važi i za skupove na kojima ljudi izražavaju neke svoje ideje. Tako, recimo, svako može organizovati skup na kome će pozivati na nenasilno rušenje vlasti. Može se čak organizovati skup na kome će biti izražene i neke ideje koje mogu da uvrede osećanja ili šokiraju neku drugu grupu ljudi. Ali, skup se ne može organizovati da bi se pozivalo na nasilje ili radi raspirivanja verske, nacionalne, rasne ili etničke mržnje.

Jedan od najmasovnijih javnih skupova s najkrvavijim ishodom bio je studentski protest na trgu Tiananmen u Pekingu, 1989. godine. Stotine hiljada studenata više od mesec dana zahtevalo je oslobađanje kineskih medija i demokratizaciju kineskog društva. Sve do intervencije kineske vojske, 4. juna, protest je tekao bez ikakvog nasilja. Komunistička partija Kine je, da bi rasturila demonstracije, uvela vanredno stanje a na ulice izvela tenkove i dobro naoružane vojnike koji su za nekoliko sati rasturili demonstracije ubivši pri tom više od 2000 ljudi. Povređenih je bilo blizu 10000.

Država mora da se stara da okupljeni ljudi slobodno izraze svoje stavove, bez straha da će ih neko fizički napasti ili ugroziti njihovu bezbednost. Zbog ovoga je obično neophodno da se neki javni skup prethodno prijavi, kako bi policija mogla da pruži određenu zaštitu, ali i da bi mogla

da preduzme određene mere kako prava drugih građana ne bi bila ugrožena tokom trajanja skupa. Može se, na primer, dogoditi da na istom mestu i u isto vreme dve suprotstavljene grupe žele da održe javni skup. U takvoj situaciji vlasti ne samo da mogu, već i moraju da jednoj od grupa uskrate ovo pravo, tako što će skup dozvoliti na nekom drugom, udaljenom, mestu ili ga vremenski odložiti.

U Srbiji je bilo mnogo primera kada su suprotstavljene grupe u isto vreme organizovale javne skupove, i svaki od tih događaja se nesrećno završio. Jedan od takvih skupova bila je i prva gej parada organizovana u Beogradu, koja se pretvorila u neviđeno batinanje i proganjanje učesnika tog skupa. Najstrašnije od svega je bilo što su pripadnici policije mirno gledali dok su učesnike ovog skupa jurili po gradskim ulicama i prebijali oni kojima je ideja homoseksualizma skandalozna i uvredljiva.

Sloboda udruživanja

Dok okupljanje predstavlja događaj koji je ograničenog trajanja, udruživanje je trajan vid okupljanja ljudi oko zajedničkih ideja i stavova. Jasno je da ni bez slobode udruživanja nema demokratije. Ovako nešto jednostavno je zaključiti, jer demokratije nema bez višestranačja, a političke stranke nisu ništa drugo nego jedan oblik udruživanja.

Ljudi se mogu udružiti oko različitih ideja i u različite oblike udruženja. Vernici se, kao što smo videli, udružuju u verska udru-

ženja, ljudi koji žele da se bave politikom u stranke, ljudi različitih struka okupljaju se u profesionalnim udruženjima (tako imamo društvo lekara, društvo sudija, društvo estradnih umetnika, itd), a oni koji žele da se posebno bave pojedinim problemima u društvu osnivaju nevladine organizacije.

Iako je jasno da je za udruživanje potrebno barem dvoje, ova sloboda je pre svega individualna. To znači da svako ima prava da, na osnovu svoje slobodne volje, bude član nekog udruženja ili da to ne bude. Niko se ne može primorati da se učlani u neku partiju ili da se iščlani iz nekog udruženja. S druge strane, ovo ne znači da neko udruženje ima obavezu da primi svakoga u svoje članstvo, već samo ljude koji ispunjavaju uslove za to.

Kada se ljudi udruže, neophodno je posmatrati ih i kao kolektiv. Svako udruženje ima prava da, slobodno i nezavisno od države, radi na ostvarenju ciljeva zbog kojih je i osnovano. To znači

da udruženje može otvoreno delovati čak i protiv vlasti, ali naravno bez ikakve upotrebe sile. S druge strane, ono može i saradivati s vlastima bez bojazni da će njegova nezavisnost biti narušena.

Udruženje se obično registruje čime postaje pravno lice. To zapravo znači da ono počinje da postoji nezavisno od svojih članova. Ono ima

svoju imovinu, svoje organe preko kojih donosi odluke i izvršava ih. Volja pojedinačnog člana može se čak ponekad i razlikovati

Tako je u Nemačkoj zabranjeno delovanje profašističkih i pronacističkih partija i organizacija. S obzirom na skorašnju prošlost ove države, smatralo se da ovakve organizacije mogu da ugroze kako nacionalnu bezbednost, tako i bezbednost u drugim državama. U nekim drugim državama u kojima ovakva opasnost ne postoji, nacisti i fašisti slobodno deluju, ali je bojazan od njihovog delovanja veoma mala. Prema tome, nije dovoljno da neka organizacija samo gaji i zagovara neke grozne ideje, već i da u društvu u kome deluje postoji realna opasnost da takve ideje proizvedu loše posledice.

Većina država smatra da slobodnu volju za pristupanje udruženjima mogu izraziti samo punoletni građani ili stariji maloletnici. Naravno, uslov starosti različito se tretira u odnosu na različite organizacije. S obzirom da ljudi dobijaju pravo da glasaju i da budu birani na izborima tek kada postanu punoletni, oni tek tada mogu da postanu članovi političkih stranaka. Međutim, za članstvo u nekom sportskom klubu nije potrebno punoletstvo, već će biti dovoljna želja da se trenira neki sport, a samo ponekad traži se i pristanak roditelja ako je u pitanju maloletnik. Isto važi i za učeničke klubove, umetničke sekcije i sl.

od volje udruženja. Zbog toga i mora postojati mogućnost za svakoga da se slobodno povuče iz udruženja ako smatra da ono ne radi u skladu s njegovim mišljenjem.

Država ima prava da zabrani rad nekog udruženja samo ako ono deluje protiv osnovnih vrednosti čovečanstva, kao što su bezbednost, zdravlje, moral i ljudska

prava i slobode drugih. Tako država ne samo da može da zabrani neku kriminalnu organizaciju, već kriminalce mora i da osuđuje i kažnjava. Isto važi i za terorističke organizacije ili organizacije koje zagovaraju mržnju i nasilje. Iako demokratija podrazumeva višestranačje, u demokratskom društvu mogu se zabraniti čak i političke stranke ukoliko je njihov program ili delovanje usmereno ka raspirivanju mržnje, izazivanju nasilja i nasilnom rušenju ustavnog poretka.

Pravo na slobodne izbore

Zvuči kao da se ponavljamo, ali zaista nema demokratije bez slobodnih i poštenih izbora. Svakome treba dati priliku da bira svoje predstavnike ili da kao predstavnik bude biran. Pravo glasa naziva se i pasivnim biračkim pravom, a pravo kandidovanja na izborima aktivnim biračkim pravom.

Na glasača se ne sme vršiti nikakav pritisak kako da glasa. Zbog toga je i predviđeno da se na izborima za državne funkcije (predsednika, parlament, lokalne vlasti) glasanje obavlja tajno. To znači da birač iza paravana, u potpunoj privatnosti i bez uticaja ljudi sa strane, treba da zaokruži kandidata za kog glasa, a potom presavijeni papirić ubaci u zatvorenu kutiju, tako da niko ne može da sazna za kog je kandidata on zapravo glasao. Pritisak na birača može se vršiti na razne načine – obećavanjem nekakve materijalne koristi ukoliko glasa za nekog kandidata ili pretnjom uskraćivanja nekih njegovih prava ukoliko za tog kandidata ne glasa. Ponekad je dovoljno da ljudi, iz straha da će neko videti za koga su glasali, zaokruže one od kojih se plaše.

Svi moraju imati pravo glasa. Nekada su ovo pravo imali samo oni ljudi koji su plaćali poreze, ili oni koji su pripadali određenom staležu. Ovakva ograničenja nisu dozvoljena. Glasanje se mora omogućiti zatvorenima kao i vojnicima na

odsluženju vojnog roka. U sve više država pravo glasa na lokalnim izborima imaju i stranci koji su stalno nastanjeni u nekoj opštini. S druge strane, pravo glasa imaju i državljani koji žive u inostranstvu.

Većina država smatra da čovek tek kada dostigne godine punoletstva stiže dovoljnu zrelost da bi mogao ozbiljno da sagleda posledice svog glasanja. Neki se s tim ne slažu i smatraju da veliki broj srednjoškolaca ima razvijenu političku svest, što je sigurno tačno. Naravno da desetogodišnjak u većini slučajeva ne bi mogao ozbiljno da glasa, ali bi makar šesnaestogodišnjaci to verovatno mogli. Ipak, ovim se, barem za sada, ne krši pravo učestvovanja u slobodnim izborima jer države imaju slobodu da procene kada su njeni građani dovoljno zreli da iskažu relevantnu volju.

Ne samo da svako ima pravo glasa, već svačiji glas podjednako vredi. To zapravo znači da jedan građanin ima jedan glas. U prošlosti nije bilo tako. Bogatiji ljudi, ljudi višeg obrazovanja ili ljudi višeg staleža imali su vrednije pravo glasa od drugih. Ovo je neprihvatljivo ukoliko se krene od ispravnog stanovišta da su svi ljudi jednaki.

Ponekad se formalno proklamovalo da svaki građanin ima jedan glas, ali se različitim metodama ova garancija zaobilazila. Tako je jedan glasač mogao biti upisan u birački spisak na više biračkih mesta. Ovo mu je omogućavalo da na istim izborima glasa u svakom od mesta na kom je bio upisan, što je za praktičnu posledicu imalo to da je i njegov glas više vredeo.

Često se čuje kako je izlazak na izbore „građanska dužnost“. Ovo je samo metafora i nikako ne predstavlja istinito stanje stvari, osim u retkim državama poput Australije i Grčke, u kojima se oni koji propuste da izađu na izbore novčano kažnjavaju. Svako ima slobodu izbora pri odlučivanju hoće li na izborima učestvovati ili ne. Kao što niko nema prava da ikoga primorava da glasa za određenu opciju, tako nema prava ni da ga primorava da uopšte glasa.

Izbori za državne funkcije, poput parlamentarnih ili predsedničkih izbora moraju se organizovati u relativno kratkim vremenskim intervalima. Obično je to period od 4 ili 5 godina. Ovim se građanima daje prilika da se izjasne da li i dalje podržavaju politiku onih koje su ranije izabrali i da li su zadovoljni njihovim radom ili žele promene.

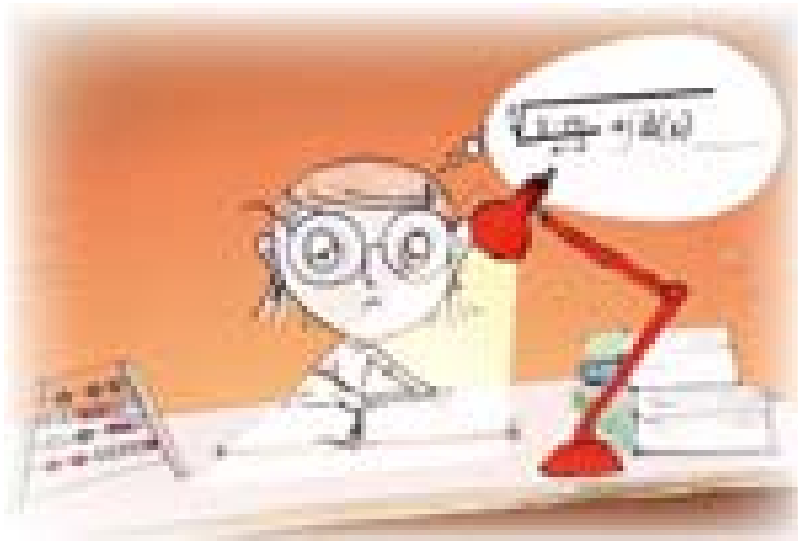
Za slobodne izbore nije dovoljno samo da se ima pravo glasa i pravo kandidovanja. Kakve bi šanse za izbor imao onaj kandidat koji tokom predizborne kampanje nije imao priliku da se obrati svojim biračima? Kakvo bi to pravo glasa bilo kada birač ne bi znao šta mu svi kandidati obećavaju? Zbog ovoga ključnu ulogu u izbornom procesu imaju mediji koji moraju pružiti priliku svim političkim opcijama da se izjasne i predstave svoje planove biračima, a biračima treba pružiti priliku da se s tim planovima upoznaju. Drugim rečima, slobodni mediji su preduslov za slobodne izbore.

Pravo na obrazovanje

Sloboda izražavanja ne znači mnogo ukoliko neke svoje misli ne možemo da zapišemo. Pravo da primimo informaciju je mrtvo slovo na papiru ukoliko ne znamo da je pročitamo. Ostvarivanje bilo kog ljudskog prava zavisi od toga jesmo li stekli makar osnovno obrazovanje ili ne, jednostavno zato što moramo da naučimo makar koja to prava posedujemo i na koji ih način možemo ostvariti. Zbog toga je pravo na obrazovanje jedno od najvažnijih ljudskih prava.

Pravo na obrazovanje pre svega podrazumeva da svaka osoba ima prava da stekne makar osnovno obrazovanje. Da bi se to postiglo, svaka država mora da obezbedi da se na njenoj teritoriji organizuje besplatno osnovno obrazovanje koje će svima biti dostupno. Pored toga, osnovno obrazovanje mora biti obavezno, što znači da

je država dužna da kazni one roditelje koji svoju decu ne upišu u osnovnu školu, ili ih sprečavaju da u nju idu. U Srbiji je besplatno i srednje obrazovanje, mada ni-

je obavezno. Država je takođe dužna da i visoko obrazovanje postepeno učini dostupnim svakom.

Deca se, mora se priznati, ne pitaju mnogo kada se upisuju u osnovnu školu, što je i prirodno s obzirom na prirodu osnovnog obrazovanja koje je za sve manje-više isto. Ipak, roditelji imaju prava da odlučuju kakvo će obrazovanje njihovo dete primiti. Tako oni treba da imaju pravo izbora hoće li njihovo dete ići u privatnu ili državnu školu, hoće li pohađati versko obrazovanje ili će od ranog detinjstva pokušavati da detetu obezbede učenje stranih jezika. Kada dete poraste i ono treba da ima pravo da učestvuje u odlučivanju, recimo pri izboru srednje škole ili gimnazije. Na kraju, učenik mora da ima priliku da se izjasni i o samoj nastavi, nastavnicima i o školi uopšte. Uostalom, škole postoje zbog učenika, a ne učenici zbog škole.

Radi postizanja što uspešnijih rezultata u obrazovanju, ali pre svega radi očuvanja kulturnog identiteta dece pripadnika nacionalnih manjina, ovoj deci mora se obezbediti nastava na njihovom maternjem jeziku, a u okviru obrazovnog programa mora se voditi računa o specifičnostima kulture nacionalne manjine kojoj učenik pripada, o nacionalnoj istoriji, itd.

Pravo na rad

Pravo na rad jedno je od prava koja pripadaju grupi ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Pravo na rad ne znači da je država dužna da svakome ko se nađe u njenoj nadležnosti obezbedi radno mesto. To bi bio preterani zahtev čak i za najrazvijenije države. Ipak, pravo na rad znači da država mora da stvara uslove u kojima će se lakše naći zaposlenje koje odgovara mogućnostima i obrazovanju njenih građana.

U radnom odnosu postoje dve strane. Jedna je poslodavac, i to je obično neko preduzeće, a vrlo često i država. Druga strana je zaposleni, ili osoba koja traži zaposlenje. Kada govorimo o pravu na rad i pravima koja iz njega proizilaze, mi uglavnom mislimo na prava zaposlenih.

Svako ima pravo na zaposlenje pod jednakim uslovima. Ovo praktično znači da se ne sme praviti diskriminacija prilikom zapo-

šljavanja. Ali, diskriminacije nema ako se nekome daje prednost prilikom zapošljavanja zato što je bio dobar student ili đak, ili zato što ima dobre preporuke.

Država mora da stvara uslove u kojima će se otvarati nova radna mesta. Ali, ovo nije dovoljno. Država mora da osnuje i finansira posebnu vrstu agencije koja pomaže onima koji traže posao da ga pronađu. Ona to mora da čini besplatno. U Srbiji se ova agencija zove Nacionalna služba za zapošljavanje.

Niko ne može biti primoran da se zaposli ukoliko to ne želi. Bio bi to prinudni rad, a on je strogo kažnjiv. Deca ne mogu čak ni dobrovoljno da rade dok ne napune makar 15 godina, a i tada im treba pristanak roditelja da bi mogla da se zaposle. Naravno, niko vas neće sprečavati da zaradite novac ukoliko ste talentovani muzičari ili glumci. U takvim slučajevima nije važno koliko godina imate već je važno da vam vaši roditelji dopuštaju da nastupate.

Kada se neko zaposli, ima prava na pravične i povoljne uslove rada. To pre svega znači da ima prava da mu se za rad najmanje jednom mesečno isplati plata koja mora da zadovolji makar osnovne potrebe zaposlenog i članova njegove porodice. Da bi se svim radnicima obezbedio makar onaj minimum prihoda koji je potreban za preživljavanje, uvedena je kategorija minimalne zarade koja mora biti isplaćena svakom zaposlenom u zemlji.

Niko ne može da radi bez prestanka, već ima prava na ograničeno radno vreme. Radno vreme u većini profesija traje 8 sati dnevno i niko nikoga ne može primoravati da radi duže od toga, osim s vremena na vreme, i to kada je to apsolutno neophodno da bi neki posao bio završen na vreme. Naravno, svako može izabrati

da radi prekovremeno, ali mu se za to mora isplatiti posebna naknada. Kod nas ljudi nisu naročito svesni toga da ih niko ne može primoravati da rade duže od 8 sati dnevno, a mnogi se i plaše da na ovome insistiraju, jer u situaciji kad ima malo radnih mesta, a puno nezaposlenih, uvek je lako nekome naći zamenu.

Pored ograničenog radnog vremena, svi zaposleni imaju prava na pauzu, nedeljni i godišnji odmor. Pauza je vreme koje se zaposlenom mora obezbediti u toku radnog vremena. Nedeljni odmor je obično vikendom, ali može biti i drugim danima. Godišnji odmor je odmor na koji svaki radnik ima prava kako bi na duže vreme odsustvovao s posla. Iako radnik ne radi dok je na godišnjem odmoru, on i tada ima prava na platu, isto kao i da radi.

Svakom zaposlenom moraju se obezbediti zdravi uslovi rada. Tako radnik koji radi za kompjuterom treba da ima udobnu stolicu i ekran koji ga neće zračiti, građevinac mora da ima šlem, radnici na brodovima pojaseve za spasavanje, itd. Mere koje se preduzimaju radi obezbeđenja zdravih uslova rada nazivaju se merama zaštite na radu.

Deca koja su zaposlena uživaju posebnu zaštitu na radu u pogledu svih prava koja im iz radnog odnosa pripadaju.

Radnici imaju prava da se udružuju u sindikate kako bi štitili svoja prava i interese. Sindikati se pre svega brinu o tome da se sva ova prava koja smo gore pomenuli zaista i ostvaruju. Onda kada poslodavac ne ispunjava ove svoje obaveze, sindikati pristupaju pregovorima s poslodavcem i pokušavaju da ga mirnim putem ubede da promeni svoju politiku. Ukoliko u tome uspeju, obično s njim sklapaju jedan poseban ugovor koji se zove kolektivni ugovor. U tom ugovoru zapravo su precizno utvrđena prava i obaveze kako poslodavca tako i radnika. Ovo pravo naziva se pravom na kolektivno pregovaranje.

Ako poslodavac ne ispuni zahteve radnika oni često obustavljaju rad što nanosi štetu poslodavcu, pa postoji šansa da se on opameti. Ovo je pravo na štrajk i predstavlja veoma važno pravo zaposlenih. S obzirom da su poslodavci obično ekonomski veoma moćni, ponekad je jedini način radnika da se izbore za svoja prava taj da ugroze ekonomsku moć svog poslodavca. Pravo na štrajk može biti ograničeno, pa čak i potpuno zabranjeno, zaposlenima u pojedinim službama (recimo u policiji ili vojsci).

Na kraju, niko ne može da ostane bez posla bez opravdanih razloga. Prilikom otpuštanja, svakom zaposlenom se mora pružiti pravo na žalbu, a potom i sudska zaštita. Niko ne može biti otpušten a da ne bude obavešten o razlozima zbog kojih ostaje bez posla. Ti razlozi ne smeju biti proizvoljni.

U poslednje vreme mnogo se priča o seksualnom uznemiravanju i zlostavljanju na radnom mestu. Država je dužna da kazni svakog ko zloupotrebi svoj službeni položaj da bi primorao neku osobu na seksualne odnose, ili je zlostavljao, kinjio ili na bilo koji drugi način povredio njen fizički ili psihički integritet.

Pravo na zdravstvenu zaštitu

Svaki građanin ima prava na zdravstvenu zaštitu. Ali, treba imati u vidu da lekovi, medicinska oprema, pa i sami lekari puno koštaju. Zato se od države ne može očekivati da svima pruži potpuno besplatnu zdravstvenu zaštitu. Međutim, države su dužne da osmisle sistem zdravstvene zaštite u kome troškovi lečenja neće predstavljati preveliki teret za pojedinca.

Neki ljudi imaju više, a neki manje novca. Pošto svi imaju pravo na najbolje zdravlje, države su dužne da ustanove sistem u kome će oni bogatiji ljudi davati nešto više novca u sistem zdravstvene zaštite, da bi oni koji nemaju novca, ili oni koji su posebno

ugroženi, mogli besplatno da se leče. Ovo nije ni nepravedno, ni diskriminatorski. To je jednostavno solidarnost među ljudima bez koje ne postoji pravedno društvo. Da bi se ovo postiglo, države uglavnom osnivaju posebne fondove u koje svi koji zarađuju novac jedan mali deo svoje zarade ulažu. Iz tog fonda treba potom plaćati lečenje i onih koji taj novac ne mogu da uplate. Ovo se zove i sistem zdravstvenog osiguranja.

Pojedine grupe stanovništva treba da imaju pravo na obaveznu zdravstvenu zaštitu. To su pre svega deca. Deca su posebno osetljiva na bolesti, a pošto ne mogu da rade, ona ne mogu ni da zarade kako bi uplaćivala novac u neki fond ili da sama plate lečenje. Zbog toga sistem zdravstvene zaštite mora da obezbedi da deca imaju slobodan pristup zdravstvu.

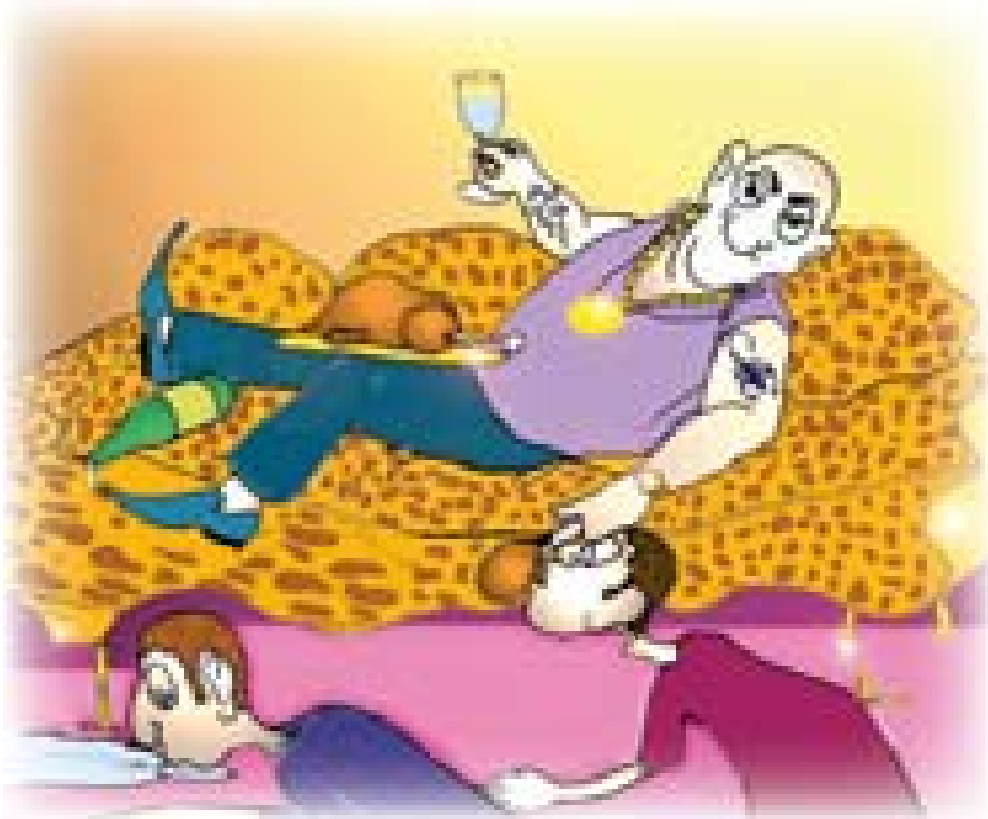
Država je dužna i da obezbedi da u svakom mestu postoji neka ustanova zdravstvene zaštite, recimo ambulanta, dom zdravlja, a u većim mestima bolnice i klinike. Ovim se postiže dostupnost zdravstvene zaštite građanima. Svako mora da ima pristup ustanovama zdravstvene zaštite.

Postoje neke bolesti koje ozbiljno mogu da ugroze život ljudi, ali se njihovo pojavljivanje može sprečiti vakcinacijom. Država je dužna da celokupno stanovništvo vakciniše protiv bolesti za koje postoji mogućnost da se dogode i tako spreče zaraze.

Prilikom lečenja niko ništa ne sme da preduzme bez znanja i pristanka pacijenta ili bez znanja i pristanka roditelja dok dete na postane punoletno. Ali, nisu svi ljudi lekari, pa najčešće ne znaju na koji način se neka bolest leči. Zato su svi lekari dužni da svakog pacijenta detaljno obaveste o uzrocima bolesti i načinima na koje se ta bolest leči na jeziku koji može svako da razume. Tek kada se detaljno objasni u čemu se sastoji lečenje i koje će biti posledice tog lečenja, moguće je dati pravi pristanak – obavješteni pristanak.

Pravo na stanovanje, hranu, odeću i vodu

Bilo bi licemerno garantovati nekome pravo na život, a pustiti ga da umre od gladi, žeđi ili mraza. Zbog toga svi ljudi imaju prava na smeštaj, ishranu i vodu. Jasno je da je ovo pravo veoma skupo i da država ne bi mogla svima da obezbedi

stan ili ručak. Zbog toga onaj ko ima novca da kupi stan, namirnice i vodu ne može od države da zahteva da mu ovo obezbedi. On samo može od države da zahteva da ga ne ometa u korišćenju ovih dobara.

Međutim, ima ljudi koji nemaju dovoljno novca za ove neophodne stvari. Zato je svaka država dužna da, do maksimuma svojih raspoloživih sredstava, svakome obezbedi odgovarajući smeštaj, hranu, odeću i pristup vodi. To ne znači da svi treba da živimo u vilama s bazenima, hranimo se kavijarom i oblačimo najskuplje farmerke. Ali ne znači ni da se država oslobodila svoje obaveze time što je nekome obezbedila prljavu kolibu od kartona, bez struje, vode i kanalizacije.

Države ovu svoju obavezu uglavnom izvršavaju izgradnjom jeftinijih zgrada, posebnim popustima i kreditima za kupovinu stanova, kontrolisanjem cene stanarine i slično. I ovde solidarnost igra važnu ulogu. Da bi država skupila dovoljno sredstava da obezbedi smeštaj za sve ljude koji u njoj žive uvedeni su porezi ili osnovani posebni fondovi iz kojih se ona obezbeđuju.

Što se ishrane tiče, nije dovoljno da se obezbedi bilo kakava hrana, već ta hrana mora imati sve one sastojke kojima se obezbeđuje zdrav život ljudi. Isto važi i za vodu koja mora biti ispravna za piće. Odeća takođe mora da bude prikladna za različite vremenske prilike.

Ukoliko država obezbedi pravo na rad i odgovarajuću zaradu za ovaj rad, ne bi trebalo da ima mnogo problema s pravom na ishranu, vodu, stanovanje i odeću, zato što ljudi treba da žive od svog rada. S druge strane, onima koji ne rade država treba da obezbedi socijalnu pomoć i na taj način im obezbedi osnovna sredstva za život. Država treba da pomaže i podstiče rad humanitarnih organizacija koje prikupljaju sredstva i daju ih onim kojima su potrebna.

KAKO SE ŠTITE LJUDSKA PRAVA?

Unutrašnja zaštita

Ljudska prava su univerzalna vrednost. Ona treba da budu poštovana i zaštićena. Država je ta koja je dužna da ljudska prava svakog pojedinca koji je u njenoj nadležnosti poštuje i štiti. Kad god čovek oseti da mu je neko osnovno pravo ugroženo, on treba da „pritisne crveno dugme“ obaveštavajući državne organe o tome. Na taj način on pruža priliku državi da ispunji svoju dužnost. Vrlo često sama država ugrozi ljudska prava, pa joj se obaveštavanjem pruža prilika da tu svoju grešku ispravi.

„Crveno dugme“ je pritisnuto kada se pokrene sudski ili neki drugi postupak. Ovo se najčešće čini podnošenjem tužbe sudu kojom se od njega zahteva da ustanovi da je neko pravo pojedinca bilo ugroženo ili prekršeno, i da se zbog toga nadoknadi nastala šteta. S druge strane, kršenje većine ljudskih prava predstavlja krivično delo. S obzirom da je država dužna da goni učinioce većine krivičnih dela, građanin je ponekad može samo obavestiti da se krivično delo dogodilo podnošenjem krivične prijave policiji ili javnom tužiocu ili, ako država tada ništa ne preduzme, podnošenjem zahteva za sprovođenje istrage.

Naravno, država može da prečuje ove alarme, nekad slučajno, a ponekad i namerno. Tada se obično ulažu žalbe i preduzimaju slične radnje kako bi se državi dala „druga šansa“. Tako se prvostepena presuda može napadati žalbom pred višim sudom, odbacivanje krivične prijave žalbom višem javnom tužiocu, itd. Na kraju, ako ni to ne pomogne, svaki pojedinac ima prava da pred najvišim sudom u zemlji koji je zadužen za zaštitu ljudskih prava, Ustavnim sudom, podnese ustavnu žalbu u kojoj će navesti da mu je neko ljudsko pravo povređeno.

Ovde o državi govorimo gotovo kao o ljudskom biću. Najlakše je da je kao takvu i zamislimo. Država funkcioniše preko svojih organa, baš kao i čovek. Recimo policiju i tužilaštvo možemo da definišemo kao ruke, upravu kao noge, vladu i skupštinu kao nervni sistem, a sudove kao mozak. Policija može prekršiti nečije pravo, na primer, preteranom upotrebom sile, ali pošto je policija samo deo državnog aparata, odnosno njegova ruka, glavni krivac nije policija, već država. Sudovi su ti koji treba da priznaju krivicu tako što će reći da se u određenoj situaciji policija otela kontroli, a oni su ti koji moraju da presude i da odrede naknadu onome kome su prava prekršena. Međutim, ako sudovi propuste da ovo urade, država je i dalje kriva.

Dugo su ljudi imali na raspolaganju samo sudove u sopstvenoj državi. Nije se retko dešavalo da upravo zbog toga pravda ostane nezadovoljena. Naime, već smo rekli da često sama država prekrši neko ljudsko pravo. Ponekad je vrlo teško priznati sopstvenu grešku, naročito ako se radi o teškom kršenju ljudskih prava. Nekada se dogodi da država zaista nije ni svesna da je napravila grešku. Da bi se ovo ispravilo, pre više od pedeset godina osnovani su međunarodni, naddržavni forumi pred kojima se raspravlja da li je država nekim svojim postupanjem prekršila neko osnovno ljudsko pravo pojedinca. Tako danas više ne zavisimo samo od „svesti“ države, već imamo i nezavisna međunarodna tela kojima možemo da tužimo državu i očekujemo objektivnu odluku.

Međunarodna tela za zaštitu ljudskih prava

Kada se shvatilo da određene vrednosti kao što su ljudski život i dostojanstvo po svom značaju prevazilaze do tada vladajući princip nezavisnosti i suvereniteta države, same države su pristupile smanjenju tog suvereniteta u korist međunarodnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava.

Tako se prvo pod okriljem Ujedinjenih nacija, jedine univerzalne međunarodne organizacije, pristupilo stvaranju različitih mehanizama za zaštitu ljudskih prava. Pošto države dugo nisu bile voljne da se izlažu nekom „višem sudu“ koji bi razmatrao pritužbe žrtava kršenja ljudskih prava, na prvi međunarodni mehanizam za zaštitu ljudskih prava čekalo se dosta dugo. Na kraju je jedno telo Ujedinjenih nacija, koje se tada zvalo Komisija za ljudska prava dobilo ovlašćenje da prima pritužbe i obaveštenja o sistematskim

kršenjima ljudskih prava u nekoj državi i da ih razmatra. Međutim, dugo je postojala zabrana da se objavi čak i ime države o kojoj se raspravlja pred Komisijom, kako bi se izbegle neprijatnosti, a ta država zaštitila od međunarodnog prezira. Kasnije je dozvoljeno objavljivanje imena države, a na kraju je ustanovljena i procedura, popularno nazvana „pokudi i osramoti“ (*shame and blame*) u kojoj se posle razmatranja situacije o nekoj državi mogla objaviti i rezolucija u kojoj su sadržani nalazi i preporuke. Pored toga, omogućeno je i nezavisnim stručnjacima da, uz pristanak države, izvide na terenu kakvo je stanje ljudskih prava u određenoj državi.

Međutim, o kršenjima ljudskih prava po ovim procedurama odlučivali su političari i diplomate, pa su i odluke u mnogome zavisile od političkih igara i interesa država članica Komisije. Zbog toga je ustanovljen mehanizam u kom su vodeću ulogu imali nezavisni eksperti, dobri poznavaoци međunarodnog prava ljudskih prava i drugih srodnih disciplina. Ovaj mehanizam sastojao se u tome što su se države obavezale da periodično podnose izveštaje o stanju ljudskih prava na svojim teritorijama određenim telima Ujedinjenih nacija koja bi ih potom razmatrala, uočavala nedostatke i davala preporuke državama na koji način da unaprede stanja ljudskih prava.

Međutim, ubrzo je bilo jasno da ovo nije dovoljno. Naime, države su mogle i da prećute neke činjenice, a ponekad bi opšta slika o stanju ljudskih prava uistinu i bila dobra. Međutim, ljudska prava pripadaju pre svega pojedincima, pa je tako i svaki pojedinačni slučaj kršenja ljudskih prava bitan. To što se država, opšte uzevši, uglavnom pridržava standarda ljudskih prava, ne znači i da ispunjava svoje obaveze sve dok postoji i jedan primer kršenja osnovnih prava i sloboda na njenoj teritoriji.

Ove se dogodilo pod utiskom stravičnih zločina koji su se dogodili tokom Drugog svetskog rata u kome su, pored ogromnog broja civila stradalih tokom ratnih operacija, stradali i mnogi drugi ljudi samo zbog toga što su pripadali jednom narodu, ili se nisu slagali s politikom nacista. Šest miliona Jevreja nestalo je s lica zemlje. Izmišljeni su najsuroviji načini masovnog ubijanja, a ostaci ubijenih korišćeni su kao potrošni materijal u ratnoj industriji. Ljudi su u potpunosti izgubili svoju privatnost, nisu smeli slobodno da izraze svoje stavove, a oni na koje se sumnjalo proganjani su i surovo mučeni kako bi priznali krivicu i odali svoje saučesnike. Ljudsko dostojanstvo je poništeno, a ljudski život u potpunosti obezvređen.

Zato se došlo na ideju da se osnuju međunarodna tela, pa čak i međunarodni sudovi, kojima bi se dalo ovlašćenje da razmatraju da li je država nekom prekršila ljudsko pravo. Ovim su, zapravo, ljudska prava i postala ono što danas i jesu – međunarodno zaštićena prava koja pripadaju svakom pojedincu samo zato što je čovek.

Vremenom su se u različitim delovima sveta osnovala različita tela za zaštitu ljudskih prava. Na nivou celog sveta, ovaj posao vrši se u Ujedinjenim nacijama u okviru kojih sada postoji nekoliko

komiteta koji mogu da razmatraju izveštaje država i pritužbe pojedinaca. Najvažniji su Komitet za ljudska prava, Komitet protiv mučenja, Komitet protiv diskriminacije žena i Komitet protiv rase diskriminacije. Ovi komiteti imaju prava da razmatraju pojedinačne pritužbe, ali ne mogu da donose presude već samo zaključke u kojima ustanovljavaju da li je do kršenja nekog prava došlo. Ukoliko nađu povredu nekog ljudskog prava, oni ne mogu da naredi državi da nešto učini, već mogu samo da joj daju preporuku. Zbog toga ove komitete nazivamo i kvazi-sudskim telima za zaštitu ljudskih prava.

Pored njih, veoma je značajan i Komitet za prava deteta. On nema prava da razmatra individualne predstave, ali se učešćem nevladinih organizacija u postupku razmatranja državnih izveštaja povećala objektivnost i kvalitet odluka Komiteta. Slična je situacija i s Komitetom za ekonomska, socijalna i kulturna prava, ali je velika verovatnoća da će i ovaj Komitet uskoro moći da razmatra žalbe pojedinaca.

Na regionalnom nivou postoje Interamerički sud i Interamerička komisija za ljudska prava, Afrički sud i Afrička komisija za ljudska i narodna prava i Evropski sud za ljudska prava. Azijski kontinent i region Pacifika još uvek nemaju nikakav regionalni sistem za zaštitu ljudskih prava.

Evropski sud predstavlja i najrazvijeniji međunarodni mehanizam za zaštitu ljudskih prava, a pošto je on nadležan da razmatra i tužbe protiv naše zemlje, treba da mu posvetimo posebnu pažnju.

Evropski sud za ljudska prava

Posle Drugog svetskog rata, lideri zapadnoevropskih država odlučili su da naprave jednu međunarodnu organizaciju čiji bi osnovni zadatak bio staranje o demokratiji, vladavini prava i ljudskim pravima. Ubrzo je osnovan Savet Evrope. U okviru ove organizacije, odmah se pristupilo pisanju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Samo dve godine posle donošenja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948), doneta je Evropska konvencija 1950, a kao nadzorna tela ustanovljeni su Evropska komisija za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava. Evropska komisija više ne postoji i sav posao evropske zaštite ljudskih prava obavlja Evropski sud. Evropski sud zaseda u „Zgradi ljudskih prava“ u francuskom gradu Strazburu. Zgrada je sagrađena uglavnom od metala i stakla, i sa ulice se mogu videti unutrašnjosti kancelarija i sudnica. Priča se da je zgrada ovako zamišljena kako bi simbolizovala otvorenost i dostupnost Suda.

Sve članice Saveta Evrope morale su da prihvate Evropsku konvenciju i nadležnost Evropskog suda za ljudska prava. Sud ima jednak broj sudija koliko je i zemalja članica Saveta Evrope. Mandat im traje 6 godina, a postoji velika mogućnost da će trajati i punih devet godina. U Evropskom sudu sede najcenjeniji pravni stručnjaci Evrope.

Potpisivanjem Evropske konvencije, sve evropske države saglasile su se da svaki čovek koji se nađe u njihovoj nadležnosti, a koji misli da mu je neka od država prekršila neko od ljudskih prava garantovanih Konvencijom, može da se žali Evropskom sudu za ljudska prava. Ali, da bi građani to mogli da učine prethodno moraju da budu zadovoljeni osnovni uslovi. Pre svega, pre nego što se pomoć zatraži od Evropskog suda, mora se dati prilika državi koja je prekršila neko ljudsko pravo da svoju grešku ispravi. Tek kada i najviši državni organi ne ispune ovu svoju obavezu, pojedinac može predstavkom da se obrati Evropskom sudu. Znači, tek pošto sve žalbe budu odbijene, Evropski sud stupa na scenu.

Kada se dogodi kršenje nekog ljudskog prava, u interesu žrtve je da što pre pokrene postupak za zaštitu. Da se postupci ne bi odugovlačili, obično se postavljaju neki rokovi u okviru kojih je neophodno pokrenuti postupak.

Nakon protoka tog roka, tužba se ne može podneti čak i ako je kršenje očigledno. U Evropskom sudu taj rok iznosi 6 meseci od dana kada je doneta odluka u poslednjem, najvišem stepenu pred nekim organom unutar države protiv koje se podnosi predstavka Evropskom sudu. Taj organ, kao što smo videli, može biti sud, neki upravni organ, javni tužilac, itd.

Evropski sud će razmatrati samo kršenja onih ljudskih prava koja su garantovana Evropskom konvencijom. Tako se, npr, pojedinac ne može žaliti zbog povrede prava na rad pošto ona to pravo ne štiti.

Prava garantovana Evropskom konvencijom su pravo na život, zabrana mučenja, zabrana ropstva i prinudnog rada, pravo na pravično suđenje, pravo na privatnost i porodični život, sloboda misli, savesti i veroispovesti, sloboda izražavanja, sloboda udruživanja i okupljanja, pravo na delotvoran pravni lek, sloboda sklapanja braka, zabrana diskriminacije, pravo na obrazovanje, pravo na imovinu, pravo na slobodne izbore, sloboda kretanja, zabrana dužničkog zatvora, zabrana proterivanja, zabrana smrtne kazne u svim okolnostima, pravo na naknadu zbog pogrešne osude, pravo na žalbu u krivičnim stvarima i jednakost supružnika.

Evropski sud donosi presude koje su obavezujuće za sve države članice Saveta Evrope. S obzirom da se radi o jednom međunarodnom sudu, jasno je da ne postoji policija koja bi mogla da prinudi državu da ove presude izvršava. Ipak, tu je Komitet ministara, izuzetno važan organ Saveta Evrope, koji nadgleda da li se država povinuje presudama Evropskog suda i ima mehanizme da je na određeni način kazni (ali ne i prinudi) da ih izvrši. Države uglavnom ne dolaze u ovakve situacije i dobrovoljno izvršavaju presude Suda.

Evropski sud svake godine primi preko sto hiljada predstavki protiv svih evropskih država. Godišnje donese preko hiljadu presuda, a odbaci desetine hiljada predstavki.

RADIONICE

Scenario tempirane bombe

Najbolje bi bilo da se podelite u dve grupe. Jedna grupa neka bude specijalna antiteroristička jedinica, a druga tim vlade za krizne situacije.

Antiteroristička jedinica dobila je dojavu da se u jednoj zgradi u centru grada nalazi tempirana bomba koja može da raznese sve u okruženju od jednog kilometra. Upućena je i pretnja da će bomba detonirati za tačno dva sata.

Policija je brzo reagovala i uspela da uhapsi nekoliko osoba za koje se sumnja da znaju gde bi bomba mogla da bude. Ostalo je svega sat vremena da se privedeni nateraju da „propevaju“. Međutim, izgleda da oni ili ne znaju, ili nemaju nikakvu nameru da progovore. Policija je sve pokušala. Obećala im je da će ih osloboditi optužbi ako otkriju gde je bomba, da ih neće goniti za neka krivična dela koja su ovi ranije učinili, da će im obezbediti novi identitet, ali ništa nije pomoglo.

Ostalo je još svega pola sata do detonacije. Policajci počinju da razmišljaju o tome da informacije „izvuku“ tako što će početi da tuku osumnjičene. Smislili su i druge metode mučenja kojim bi mogli relativno brzo da saznaju gde se bomba nalazi ukoliko osumnjičeni to znaju.

Članovi antiterorističke jedinice treba da izlože timu vlade razloge zbog kojih bi trebalo pokušati mučenjem izvući informacije iz osumnjičenih terorista. Koji su rizici? Šta će se desiti ako bomba zaista eksplodira? Tim vlade neka se zalaže za apsolutnu zabranu mučenja. Koji su argumenti na strani vlade? Razmislite zajedno kom pravu u ovoj situaciji treba dati prednost – pravu na život ili zabrani mučenja?

Školski izbori

Kada sledeći put budete birali predsednika odeljenja, uradite to kako treba. Prvo, neka se za to mesto kandiduje ko god to želi. Kandidata može predložiti i određena grupa učenika. Potom organizujte nekoliko sastanaka na kojima će kandidati da predstavljaju ostalim učenicima šta misle da urade ako budu izabrani i kako to misle da postignu. Kandidati i oni koji ih podržavaju mogu da sprovedu i aktivniju kampanju. Nek osmisle slogan, naprave plakate, letke.

Kada dođe vreme za glasanje, obavite ga tajno. Pretvorite neku kutiju u glasačku kutiju, napravite spisak glasača i sprovedite tajne izbore. Glasačkih listića sme da bude samo onoliko koliko ima i glasača. Kandidati imaju pravo glasa. U izbornoj komisiji neka bude po jedan predstavnik svakog kandidata. Kada se završi glasanje, prebrojte glasove. Ukoliko budete imali prigovore na tok glasanja, saopštite ih razrednom starešini. Neka on bude vrhovna izborna komisija koja će rešavati po prigovorima. Dobro se provedite na svojim prvim izborima!

Školske novine

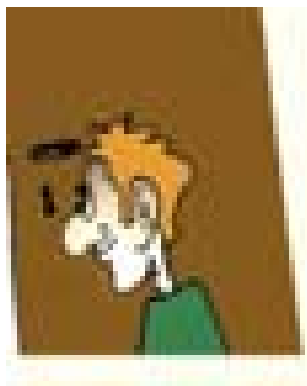
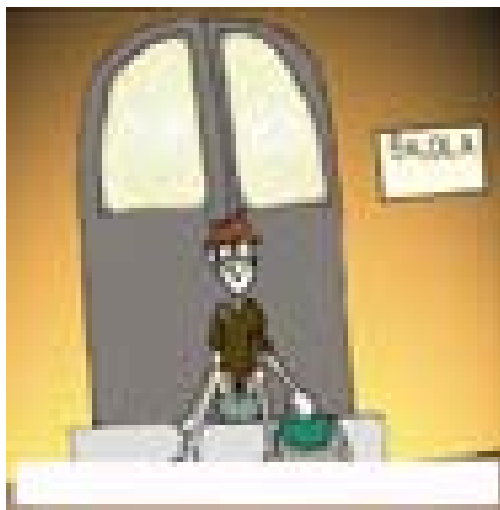
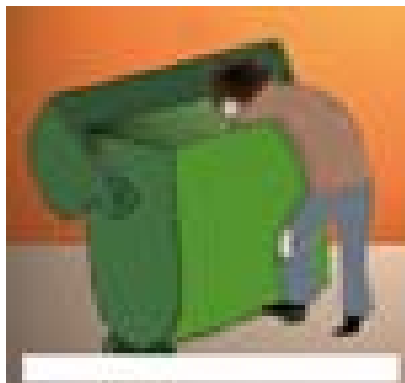
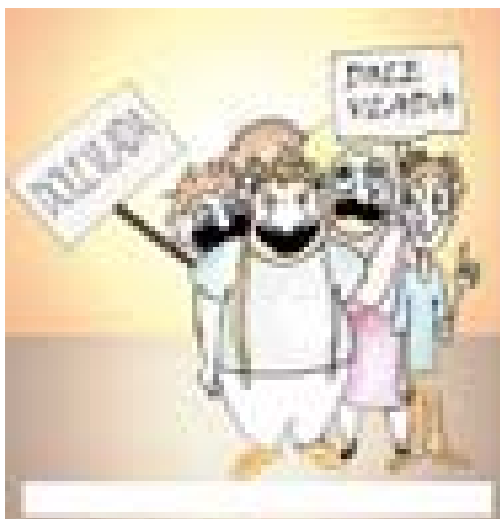
Kako je teško sačuvati ovu slobodu najbolje ćete saznati ako pokrenete školske novine. Napravite redakciju, dogovorite se sa direktorom škole da vam obezbedi papir i korišćenje komputera na kom ćete moći da štampate svoj časopis. Možda želite da budete potpuno nezavisni u odnosu na školsku upravu? Onda se za sredstva snađite potpuno sami, ili se dogovorite sa direktorom da se ne meša u vašu uređivačku politiku.

List neka bude usmeren prevashodno na život škole. Šta se u školi dešava? Šta valja, a šta ne? Koji su najnoviji kiksevi profesora? To su samo neke od rubrika koje možete da uvrstite u vaš časopis.

Uvek imajte na umu da morate da vodite računa o mogućim ograničenjima vaše slobode izražavanja.

Opšta radionica 1

Podelite se u 5 grupa. Iscepajte 5 papirića, na njima napišite brojeve od 1 do 5 i potom ih ubacite u šešir (lonac, vunglu, šta god). Neka predstavnik svake grupe izvuče po jedan papirić. Svakoj grupi pripašće da govori o onoj slici kojoj odgovara broj s papirića. Ispričajte sve čega možete da se setite u vezi sa slikom koja je pred vama. Ispod slike napišite koje ljudsko pravo ona predstavlja.

Kulturna prava

Pravo na obrazovanje
Pravo na učestvovanje
u kulturnom životu

Sloboda umetničkog,
kulturnog i
naučnog
delovanja

Građanska prava

Pravo na život
Zabrana mučenja
Pravo na slobodu i bezbednost
Zabrana ropstva
Pravo na pravilno suđenje
Pravo na privatnost i
porodični život
Sloboda kretanja
Sloboda izražavanja
Sloboda misli, savesti i
verispovesti
Zabrana diskriminacije i
pravo na jednakost

Ekonomska prava

Pravo na imovinu
Pravo na rad

Sloboda izbora zaposlenja
Pravo na pravilne i
povoljne uslove rada
Pravo na jednaku zaradu
za rad iste vrednosti
Pravo na
zadovoljavajuću
naknadu
za rad

Politička prava

Sloboda udruživanja
Sloboda okupljanja
Pravo na slobodno izbora
Pravo na vlastovanje
i
upravljanje
javnim
poslovima

Socijalna prava

Pravo na socijalni
osiguranje
Pravo
na zdravstvenu
zaštitu
Pravo na hranu
Pravo na roditeljsko
Pravo na
zadovoljavajuće
uslove
stanovanja

Opšta radionica 2

Ukrštenica

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															
10															
11															
12															
13															
14															
15															
16															
17															

Vodoravno: 1. **da bi imao odgovarajuće uslove života, svako ima pravo na...**; zemlja u kojoj su osamdesetih bile zatočene američke diplomate; pritisak; 2. **mučenje; najviši pravni akt jedne zemlje;** treće slovo azbuke; 3. Republička radiodifuzna agencija; natrijum; kućni ljubimac; jeste; 4. amper; predlog; **onaj ko je bio izložen torturi;** južno voće; 5. organ za varenje (pokazuju se kad nam nije sve po volji); sa; **human;** 6. drugo slovo azbuke; dvadeseto slovo azbuke; **evropski grad u kom za-**

sedaju ugovorna tela Ujedinjenih nacija za ljudska prava; začín; peto slovo azbuke; 7. **univerzalna međunarodna organizacija** 8. **jedno od osnovnih ekonomskih i socijalnih prava čoveka je pravo na...**; rimski broj 5; jon; prema; glodar; 9. vat; imovina, svojina; obala; 10. **Ujedinjene nacije**; sram; **zgrada u kojoj se okupljaju vernici, bogomolja**; 11. motiv; predlog; biljka; post scriptum; 12. pravi, realan; lavež; **Savet Evrope**; 13. model automobila marke Audi; strana; **najmnogoljudnija demokratija na svetu**; 14. dvadeseto slovo azbuke; okvir; Olimpijske igre; uzvik protivljenja (čest na demonstracijama); marka cigareta (koje inače izazivaju razne bolesti i ugrožavaju životnu sredinu, ali smo morali da ih stavimo da bismo zatvorili ukrštenicu); 15. drama Alfreda Zarija „Kralj...“; veznik; zvanična troslovná skraćenica za Srbiju; sa; vlasnik bara u seriji „Simpsonovi“; 16. opština Golubac; grupe ptica; reka koja protiče kroz Petrograd; dvadeseto slovo azbuke; 17. **onom ko radi mora se isplatiti...; laž, neistina.**

Uspravno: 1. **francuski grad u kome se nalazi Evropski sud za ljudska prava**; razum; broj; devetnaesto slovo azbuke; 2. obor; predlog; **suđenje mora biti otvoreno za...**; neprijatan osećaj; 3. vrsta papagaja; američki glumac Pit; dva ista slova; glavni grad Letonije; 4. nacionalna televizija; nikl; rimski broj 500; ružna reč (koja može biti cenzurisana); T; 5. reka u Bosni i Hrvatskoj; **osnovno pravo čoveka je pravo na...**; vojska; 6. Irska teroristička organizacija; mesto na hrvatskom primorju; oblik glagola biti; Republika Avganistan; prvo slovo azbuke; 7. egipatski bog Amon; rimski broj hiljadu; **posledica diskriminacije je...**; 8. amper; obrazovan; rimski broj 500; an; zemlja kojom je vladao diktator Sadam Husein; 9. narodni univerzitet; **ljudska prava ima svaki...**; veznik; hemijski element bor; rimski broj 50; 10. opevana, ispevana; **da ne bi umro od gladi, svako ima pravo na...**; odričan odgovor; 11. metak; atom; **suđenja se održavaju da bi bila zadovoljena...**; ev; 12. tanjir na vagi; 28 slovo azbuke; rimski broj 100; neistina; veznik; celokupno; 13. Las Vegas; ideologija Hitlerove Nemačke; jon; konj; 14. prvo slovo azbuke; suprotno od noć; životinja s bodljama; **religiozna pesma**; amper; 15. kad nešto ne funkcioniše; mali ljudi; **Savet Evrope; Međunarodna organizacija rada.**

Rešenje

vodoravno: stan; Iran; tlak; tortura; ustav; v; RRA; na; pas; da; a; na; mučen; nar; zubi; s; čovečan; b; r; Ženeva; c; d; Ujedinjene nacije; rad; v; j; ka; zec; v; posed; plaža; UN; std; hram; moto; na; raz; ps; stvaran; av; SE; TT; krak; Indija; r; ram; OI; ua; LM; Ibi; i; SRB; s; Mo; OG; jata; Neva; R; plata; kleveta.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд